

Předmluva

PODKARPATSKÁ RUS A JEJÍ OBYVATELSTVO. VYSVĚTLENÍ NĚKTERÝCH POJMŮ

Území někdejší Podkarpatské Rusi se v podstatě krylo s dnešní Zakarpatskou oblastí Ukrajiny.¹ Současná Zakarpatská oblast je oproti předválečné Podkarpatské Rusi nepatrně větší, neboť k ní patří i město Čop a oblast mezi Čopem a Užhorodem (po obec Minaj včetně), resp. malé území východně od řeky Uh (Už), které v meziválečném období patřilo ke Slovensku. Nynější severní, východní a jižní hranice Zakarpatské oblasti je totožná s předválečnou hranicí Podkarpatské Rusi, ovšem s tím rozdílem, že někdejší severní a východní hranice byla státní hranicí mezi Československem a Polskem, zatímco dnes je pouze administrativní hranicí mezi zakarpatskou a lvovskou, resp. ivano-frankovskou oblastí.² Na jihu oblast sousedí s Rumunskem a Maďarskem. Tyto hranice jsou totožné s předválečnou československo-rumunskou a československo-maďarskou hranicí.

Podkarpatská Rus zaujímal v rámci Československa 12 694 km² a podle sčítání lidu z roku 1930 zde žilo 725 357 obyvatel. Z nich bylo 446 916 Rusínů, což je termín mnohoznačný, protože jsou v něm zahrnuty jak osoby považující se za příslušníky svébytné rusínské národnosti, tak i osoby považující se za Rusy a především za Ukrajince. Dále zde bylo zjištěno 109 472 Maďarů, 33 961 Čechů a Slováků (vykazovaných společně jako národnost československá), 91 255 Židů (tj. osob hlásících se k národnosti židovské), 13 249 Němců a 12 641 Rumunů. Z náboženského hlediska se většina obyvatelstva hlásila k řeckým katolíkům, kterých bylo 359 167 (společně se zcela zanedbatelným množstvím arménských katolíků), 112 034 pravoslavných, 102 582 židů (osob mojžíšského vyznání), 74 173 evangelíků a 69 262 římských katolíků.³ Číselný údaj 33 961 „Čechoslováků“ se týkal především Čechů. V okolí Užhorodu se sice nachází i několik slovenských vesnic, toto obyvatelstvo je však málo početné.

¹ V meziválečném období patřilo město Čop a území na sever od něj ke Slovensku. Od Užhorodu směrem ke karpatskému hřebeni probíhala hranice po řece Uhu, tedy východně od dnešní slovensko-ukrajinské hranice. Připojení tohoto území k Zakarpatské Ukrajině a tedy k SSSR v roce 1944 bylo diktováno dopravními důvody. Šlo o to, aby důležitá železnice a souběžně s ní vedoucí silnice z Čopu do Užhorodu a dále přes užocký průmysk do Lvova zůstala na sovětském území.

² Tato hranice je totožná s historickou hranicí mezi Uherským královstvím a Polskem, resp. v rámci Rakousko-Uherska s hranicí mezi Uhrami a Haličí. Hranice probíhající po hřebeni Karpat a Černohory je dodnes patrná (na některých místech se zachovaly i původní hraniční kameny).

³ Ottův slovník naučný nové doby (OSNND), IV/2, Praha 1937, s. 1156 (heslo: Podkarpatská Rus).

Český a slovenský název „Podkarpatská Rus“ byl oficiálně zaveden čl. III. Generálního statutu Podkarpatské Rusi ze dne 18. listopadu 1919. Byl výslovně označen jako prozatímní a měl platit až do svolání podkarpatoruského sněmu, který měl rozhodnout o označení země s konečnou platností. Vedle názvu Podkarpatská Rus bylo možné používat i název Rusínsko.¹ Název Podkarpatská Rus byl potom použit i v § 3 československé ústavy z 29. února 1920² a v pozměněném a doplněném generálním statutu Podkarpatské Rusi z 26. dubna 1920.³ Zákon o organizaci politické správy, známější spíše jako zákon o zemském zřízení, ze 14. července 1927 zavedl název „Země podkarpatoruská“, čímž vlastně název Podkarpatská Rus nejen ponechal, ale i úředně potvrdil.⁴ Název se v českém a slovenském prostředí vžil a používalo jej běžně i místní slovanské obyvatelstvo (Пидкарпатська Русь / Pidkarpats'ka Rus'⁵), na rozdíl od alternativního názvu Rusínsko, který nebyl používán téměř vůbec.⁶ Změna nastala teprve v roce 1938, kdy se na Podkarpatské Rusi dostal definitivně k moci ukrajinský směr. Ačkoli o platném názvu měl rozhodnout teprve autonomní sněm, což výslovně potvrzoval i ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi z 22. listopadu 1938,⁷ zavedla podkarpatoruská autonomní vláda 30. prosince 1938 s platností od 1. ledna 1939 název „Karpatská Ukrajina“.⁸ Stoupenci ukrajinského směru, především ukrajinští nacionalisté v polské Haliči, používali již dříve pro označení území pojem „Ukrajina“, někdy hovořili přímo o Zakarpatské Ukrajině, protože z jejich pohledu šlo skutečně o tu část Ukrajiny, která ležela za Karpaty. Název Zakarpatská Ukrajina převzaly i sovětské úřady poté, co bylo v roce 1944 území *de facto* (a následující rok i *de iure*) připojeno k Ukrajinské SSR, tj. reálně k SSSR. Také dnešní název „Zakarpatská oblast“, používaný jak v době existence SSSR, tak na Ukrajině po vyhlášení její nezávislosti v roce 1991, znamená ve skutečnosti „Zakarpatská oblast Ukrajiny“. Označení „Karpatská Ukrajina“, „Zakarpatská Ukrajina“ a vlastně i dnešní název „Zakarpatská oblast (Ukrajiny)“ už samy o sobě obsahují hodnotící prvek, pokud jde o národnostní charakter místního slovanského obyvatelstva. Vyplývá z něj, že obyvatelé jsou převážně Ukrajinci a že jde o integrální část Ukrajiny ležící na jih od Karpat.⁹ Československá (a rovněž maďarská) historiografie po roce 1945 z určité servility k SSSR tento termín přijala a začala používat zpětně i pro meziválečné období. Šlo o ahistorický přístup, pro který (kromě zcela zřejmých motivů politických) nebyl žádný důvod. V následující práci používáme pojem Podkarpatská Rus, a to i pro celé období, o němž bude v knize řeč. Před rokem 1918 se v českém prostředí někdy používal pojem Uherská Rus, který alternativně používáme i v této knize, přičemž je chápeme pro období před vznikem Československa za synonymní s pojmem Podkarpatská Rus.¹⁰

¹ Úřední noviny Civilní správy Podkarpatské Rusi/Урядова газета громадянського правління Подкарпатської Русі (dále jen: úř. n. CSPR), roč. I, č. 1 ze dne 18. 2. 1920.

² Úst. zák. č. 121/1920 Sb. z. a n.

³ Nařízení vlády č. 356/1920 Sb. z. a n.

⁴ Zák. č. 125/1927 Sb. z. a n.

⁵ Apostrofem nahrazujeme znak ь, který měkčí předcházející souhlásku.

⁶ Další neoficiálně používané názvy byly: Uherská Rus (termín se používal hlavně do roku 1918), Karpatská Rus, Příkarpatská Rus, Zakarpatí, pro ukrajinsky cítící část obyvatelstva Podkarpatská Ukrajina, Karpatská Ukrajina aj.

⁷ Úst. zák. č. 328/1938 Sb. z. a n.

⁸ Pop, Ivan: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Libri, Praha 2005, s. 377.

⁹ Podobně např. dnes běžně užívaný pojem Zakavkazsko je termínem ruským a nikoliv místním.

¹⁰ Pojem „Uherská Rus“ (rusky: Угорська Русь) používali podle Paula Roberta Magocsiho od 30. let 19. sto-

Obyvatelé Podkarpatské Rusi se sami označovali jako Rusíni (Rusyny). Problém se týká významu termínu Rusín a jeho vztahu k pojmu Ukrajinec. Slovanské obyvatelstvo Podkarpatské Rusi samo sebe označovalo (a často i dnes označuje) ve svém jazyku za „rus’ke“ (рус’ке) a území, které obývalo, za Rus’ (Русь). Adjektivní forma „rus’ki“, „rus’ka“ (рус’ки, рус’ка) se objevuje v názvech několika meziválečných politických stran, různých organizací atd. Do češtiny byla (a často i dnes je) zpravidla nepřesně překládána jako „Rus“, „ruský“, což evokuje představu, že jde o něco, co má spojitost s Ruskem a Rusy. (Velko)ruští etnografové a historici ostatně právě těmito názvy dokazovali, že obyvatelstvo je ruské a hovoří jazykem, který je dialektem ruštiny, což od nich potom převzali místní rusofilové a také část českých politiků podporujících na Podkarpatské Rusi proruský směr (např. národní demokrat Karel Kramář, ale např. i národní socialista Václav Klofáč). Jde ovšem o nedorozumění a jazykový posun. Ukrajiniština označuje Rusko pojmem „Rosija“ (Росія) a „ruský“ adjektivem „rosyjski“ (Російки). Obyvatelstvo dnešní Ukrajiny a Běloruska, resp. části Litvy označovali v minulosti ukrajiništi publicisté často jako „ruské“ (rus’ke, рус’ке), ale tím neměli na mysli, že by bylo totožné s etnickými Rusy. V souvislosti s formováním ukrajinské národní identity začal být pojem „rus’ki“ (рус’ки) chápán jako synonymní k pojmu „ukrajinský“. Ukrajinský směr z toho potom odvozoval, že obyvatelstvo Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, označující se jako „rus’ke“ (рус’ке), je ve skutečnosti ukrajinské. Výrazy jako „Ruská národní rada“ (Руська народна рада) apod. je ale možné podle souvislosti chápat jako ruská národní rada, rusínská národní rada nebo ukrajinská národní rada: záleží na tom, kým se vedoucí činitelé cítili být.

Česká etnografie si s národnostním zařazením podkarpatských Rusínů před první světovou válkou nevěděla příliš rady, protože podle u nás převládajících představ vycházela především z rozboru jazyka. Podobný přístup ovšem logicky vedl k začlenění Rusínů mezi Ukrajince a ty pak mezi Rusy. Ottův slovník naučný, reprezentující pohledy české vědy na přelomu 19. a 20. století, u hesla „Rusíni“¹ odkazuje na heslo „Malorusové“, přičemž pod tímto heslem uvádí, že jde „o větev velkého národa ruského, nazývající se v Rakousko-Uhersku Rusíny, Rusnaky, adjektivum *rus’kij, rusnackij*.“ Autor hesla ještě dodává, že „inteligentní Malorusové nazývají se v řeči i v literatuře v Rakousko-Uhersku Rusíni, ruský, v Rusku Ukrajinec, ukrajinský.“² Rusínské obyvatelstvo v Uhrách klasifikuje jako maloruské, což znamená ukrajinské – ale zároveň tedy vlastně i ruské.³ Jak ukážeme dále, ani v období první republiky neexistoval jednotný vědecký názor na národnostní identitu podkarpatských Rusínů. V dodatcích Ottova slovníku naučného z této doby (Ottův slovník naučný nové doby – OSNND) se v hesle „Podkarpatská Rus“ píše o „rusínském obyvatelstvu“, aniž by se autor tímto pojmem hlouběji zabýval.⁴ Heslo „Rusíni“ obsahuje odkaz na heslo „Ukrajinci“.⁵ Je ovšem třeba mít na paměti, že příslušný svazek vyšel

letí ruští etnografové a jazykovědci pro označení území obývaného Rusíny, což znamenalo, že zahrnoval i část východní Slovenska. Odvozením od tohoto pojmu vzniklo i označení „uherští Rusíni“, „Uhrorusíni“. Viz: *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Видавництво В. Падяка, Ужгород 2010, с. 752.

¹ Ottův slovník naučný (OSN), díl XXII, Praha 1904, s. 131.

² OSN, díl XVI, Praha 1900, s. 717.

³ Tamtéž, s. 717.

⁴ OSNND, díl IV, sv. 2, Praha 1937, s. 1157.

⁵ OSNND, díl V, sv. 2, Praha 1939, s. 850.

až v roce 1939 a tedy až po zániku Československa¹, tj. krátce poté, co Podkarpatská Rus získala autonomii a prosadil se zde ukrajinoфильský směr. V roce 1939 již také u nás naprostá většina odborníků považovala Ukrajince za svébytný slovanský národ a nikoliv za „větev velikého národa ruského“. U hesla „Ukrajinci“ je uvedeno, že tito žijí také v Zakarpatí.² Přes výše uvedené příklady ale nelze říci, že by byl ukrajinský charakter slovanského obyvatelstva ve třicátých a na počátku čtyřicátých let přijímán v českém prostředí bez výhrad.

Otázce vývoje národní identity slovanského obyvatelstva Podkarpatské Rusi bude věnována pozornost v dalším výkladu ve čtvrté kapitole. Na tomto místě stačí zatím říci, že už před první světovou válkou a především potom v meziválečném období zde mezi sebou soutěžily proudy autochtonní rusínský, ruský (velkoruský) a ukrajinský. Už tehdy – a především ovšem potom v meziválečném období – používali zejména rusofilové, ale i ukrajinoфильové filologických a etymologických argumentů, aby dokázali, že rusínské obyvatelstvo je „jejich“. Jak jsme již ukázali, filologické argumenty vycházely z toho, že místní dialekty jsou blízké ukrajinštině. Proti tomu ovšem v této době rusofilové namítali, že i ukrajinština je jen dialektem velkoruštiny. Etymologické argumenty vycházely z pojmenování obyvatelstva, které se samo označovalo jako „ruské“ a které i Maďaři často označovali jako „Magyar Oroszok“ (tj. v doslovném překladu: maďarští Rusové), přičemž ovšem výraz „Orosz“ může v maďarštině znamenat jak Rusa, tak Rusína. Otázku významu pojmu „rus’ki“ (руськи) jsme již probrali výše. Je pravda, že dialekty, kterými hovoří slovanské obyvatelstvo jižní strany Karpat, jsou bližší spisovné ukrajinštině než ruštině, ale to samo o sobě ještě nic neznamená. Ostatně, ani ukrajinština (maloruština, jak byla tehdy označována) tehdy ještě nebyla definitivně kodifikována a neměla jednotný a všemi uznávaný pravopis.

Všechny pokusy o určování národnostního charakteru obyvatelstva v tomto období jsou ve skutečnosti problematické. Především je třeba odmítnout podobné pokusy na bázi výzkumu jazyka tamního obyvatelstva. Jazyk národnost neurčuje, známe mnoho národů, které hovoří a především píší stejným jazykem, a přesto mají rozdílnou národní identitu (např. Srbové a Chorvati). Národnost ve skutečnosti není určena nějakými objektivními znaky, ale národnostním vědomím samotných lidí. Toto vědomí je formováno kulturním prostředím a především školou. Tam, kde ještě obyvatelstvo nemá jasné národní vědomí (a to byl na počátku 20. století jednoznačně případ právě podkarpatoruských slovanských obyvatel), tam nemůže být ani žádná národnost, existuje tu jen amorfni neuvědomělá masa. Slovanské obyvatelstvo Podkarpatské Rusi v 19. a na počátku 20. stol. (a ani v době začlenění území do Československa) ve své převážné většině nemělo ještě jasně vyhraněnou národní identitu. Rusíni se vymezovali nábožensky, protože většina byla řeckokatolíky a malá část se hlásila k pravoslaví. Náboženství je odlišovalo nejen od židů, ale i od Maďarů, protože ti byli buď římskými katolíky, anebo kalvinisty. Necítili se ale ve své většině být ani Rusy, ani Ukrajinci, ba ani Rusíny ve smyslu nějaké nezávislé národní identity, tj. příslušnosti k svébytnému rusínskému národu.

¹ O tom, že díl 5/2 OSNND vyšel až po zániku druhé republiky, svědčí heslo Slovensko, kde je již výklad doveden až ke vzniku samostatného státu – viz tamtéž, s. 1418.

² OSNND, díl VI, sv. 2, Praha 1943, s. 1310.

Zatímco ruský (velkoruský) směr postupně slábl a po roce 1945 zcela zanikl, soupeření ukrajinského a autochtonního rusínského směru pokračuje do značné míry až dodnes.¹ Historik stojí před těžkým problémem, protože už volba termínů jej objektivně vtahuje do rusínsko-ukrajinského sporu.² Z tohoto důvodu je nezbytné vysvětlit používání některých pojmů: v této práci používáme pojmy „Rusín“, „rusínský“ pro označení slovanského obyvatelstva Podkarpatské Rusi jednak obecně, jednak v případě, kdy se buď toto obyvatelstvo považuje za zvláštní, od Rusů i Ukrajinců odlišný slovanský národ, a jednak v případě, kdy jde o slovanské etnikum národnostně nevyhraněné (tj. nemající ještě jasnou identitu). Pouze a výhradně v případech, kdy se obyvatelstvo identifikovalo s ukrajinským (popř. ruským) směrem a má tedy jasnou ukrajinskou (resp. ruskou) národní identitu, používáme pojmy „Ukrajinci“ a „ukrajinský“ (popř. „Rusové“ a „ruský“). Totéž platí ohledně označení jazyka. Pojmem „rusínský jazyk“ rozumíme jednak soubor dialektů, kterým obyvatelstvo oblasti mluví, jednak jazyk zaváděný v meziválečném období do škol. Jde-li evidentně o spisovný ruský či ukrajinský jazyk, který byl zaveden do školy nebo nějaké kulturní organizace, pak hovoříme o ruských či ukrajinských školách, ruském či ukrajinském jazyku, ruské či ukrajinské organizaci atd. Jazykové otázky bude rovněž věnována zvláštní kapitola s ohledem na problematiku úředního jazyka Podkarpatské Rusi. Autoři jsou si vědomi, že uvedený přístup nepochybně neuspokojí všechny čtenáře, zejména ne ty, kteří sami zastávají rusínský nebo ukrajinský směr.

Při psaní práce se vyskytly problémy technické povahy. Šlo především o způsob psaní osobních a zeměpisných názvů a o způsob citace prací napsaných v ruštině a ukrajinštině. Jména některých osob se nám dochovala v různých jazykových mutacích, přičemž jedno a totéž jméno se často vyskytuje v různých formách. Jde jednak o důsledek pomad'arš'ování jmen před rokem 1918, ale také o opačný proces („odmad'arš'ování“) po roce 1918 (např. maďarsky Bródy, ale i rusínsky Brodij, maď. Oreszt Szabó i rus. Orest Szabov). Běžně také kolísá ruská, resp. ukrajinská a česká forma (např. Josif Kaminskij, i Josef Kaminský). Problémem je někdy také přepis ruských a ukrajinských jmen do latinky, který nebyl a vlastně ani dnes není jednotný. Např. ukrajinské Г, г bylo (a je) někdy přepisováno jako G – zřejmě pod vlivem ruštiny, jindy jako „H“ – podle výslovnosti. Přepis jména Гранчак proto nacházíme jednou jako Grančak, jindy jako Hrančak. Ukrajinská samohláska И, и byla zase – opět pod vlivem ruštiny – přepisována zpravidla jako „i“, jindy správně jako „y“. Při přepisu se v zásadě přidržujeme úzu, který je uveden v příloze k oficiálním „Pravidlům českého pravopisu“, ovšem s určitými odchylkami. Tam, kde se běžně vyskytují dvě formy téhož jména psané různým způsobem, je uveden obojí přepis, aby bylo zřejmé, že jde o tutéž osobu. Názvy prací uvádíme v ruském či ukrajinském originále v cyrilici tam,

¹ Rusíni jako samostatný národ nebyli v SSSR uznáváni a nejsou jako národ uznáváni ani v současné samostatné Ukrajině, byť jazyk Rusínů byl na sklonku vlády prezidenta Juščenka uznán jako jeden z „místních jazyků Ukrajiny“. Kodifikace rusínštiny sice byla provedena, ale nebyla všeobecně přijata všemi stoupecni rusinismu na Slovensku, Podkarpatské Rusi a v Polsku. Na Slovensku je uznávána jak ukrajinská, tak rusínská národnost a každý se může svobodně rozhodnout, k jaké národnosti se bude hlásit. Spory mezi Rusíny a Ukrajinci proto na veřejnosti probíhají spíše na Slovensku. Hlavní dobou konfliktu jak na Slovensku, tak na Podkarpatské Rusi byla 90. léta 20. století.

² Na tuto skutečnost poukázal Peter Švorc – viz jeho práci *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou*. Universum, Prešov 2003, s. 9.

kde se na ně poprvé odkazuje, a potom v přepisu do latinky. Vlastní jména, která již v českém prostředí zdomácněla ve formě odpovídající českému pravopisu, ponecháváme ve zdomácnělé formě. Píšeme proto např. Vološin, i když správná transkripce z ukrajinštiny by měla být Vološyn (ukrajinsky: Волошин).

U zeměpisných jmen se setkáváme v literatuře běžně s názvy maďarskými, českými, ruskými a ukrajinskými, případně též rumunskými. V této práci používáme české názvy používané v letech 1919–1939. Ve většině případů byl už v meziválečném období český název odvozen od formy, kterou používalo místní slovanské obyvatelstvo, a proto se zásadně neliší od současného ukrajinského názvu. Tam kde se názvy už před válkou lišily (např. Královo nad Tisou – Королево/Korolevo), anebo byl po roce 1945 zaveden nový, odlišný název (Volové/Воловое – Міжгір'я/Міжгір'я, Севлюш/Севлюш – Виноградів/Виноградів, resp. poruštěná forma Vinogradov či Vinogradovo), je ukrajinský (nový) název uveden v závorce. Ukrajinské koncovky, zaváděné v rámci ukrajinizace místo do té doby používaných názvů (např. Мукачеве/Мукачеве místo Mukačevo, Берегове/Berehove místo Berehovo), přitom v textu ignorujeme. Staré maďarské názvy jsou uvedeny v závorce jen v tom případě, kdy je řeč o uherském nebo horthyovském období (např. Berehovo – maď. Beregszász, Mukačevo – maď. Munkács, Užhorod – maď. Ungvár). Rumunské názvy jsou uvedeny v závorce u názvů míst, které sévreskou smlouvou připadly Rumunsku.

Autoři na tomto místě chtějí poděkovat Hlávkově nadaci za poskytnutí finančních prostředků na výzkum v ukrajinských archivech a knihovnách. Zásahu na projektu má i někdejší předseda České besedy ve Lvově Ing. Evžen (Jevhen) Topinka, který bohužel nenadále zemřel v létě 2011. Děkujeme rovněž pracovníkům Státního archivu Zakarpatské oblasti (Державний архів Закарпатської області/ Deržavnyj archiv Zakarpatskoj oblasti – DAZO) v Užhorodě, pobočka v Berehovu, kteří nám byli nápomocni při vyhledávání materiálů.

Předmluva k druhému vydání

V roce 2010 udělil Národohospodářský ústav Josefa Hlávky grant na výzkum hospodářského, sociálního a kulturního vývoje Podkarpatské Rusi v letech 1919–1939 s primárním zaměřením na roli českých úředníků v tomto vývoji. V rámci tohoto výzkumu oba autoři této knihy podnikli několik výzkumných cest na Podkarpatskou Rus, přičemž se především zaměřili na studium materiálů v Státním oblastním archivu Zakarpatské oblasti (Deržavnyj archiv Zakarpatskoj oblasti) v Užhorodě a jeho pobočce v Berehovu. Výsledkem výzkumu byla publikace popisující stručně vývoj Podkarpatské Rusi v meziválečném období.¹

Národohospodářský ústav Josefa Hlávky je nadací (Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových) a podle svých stanov vydávané knihy nedodává do distribuční sítě: publikace ústavu jsou především určeny pro knihovny a odborné instituce, zájemcům z řad jednotlivců jsou přístupny jen omezeně. Kniha o Podkarpatské Rusi se setkala s neočekávaným zájmem veřejnosti a její omezený náklad byl tak brzy vyčerpán. Hlávková nadace ale umožňuje autorům, aby texty v takovém případě vydali znovu sami v jiném nakladatelství. Oba autoři jsou proto velmi rádi, že nakladatelství Vyšehrad projevilo v roce 2016 o práci zájem a rozhodlo se ji znovu vydat.

Nové vydání knihy není úplně totožné s původním textem z roku 2013. I když na celkovém charakteru práce nebylo třeba nic měnit, bylo třeba především zohlednit řadu nových prací vydaných doma i v zahraničí v letech 2013–2015 a také nové výsledky bádání v tuzemských a zahraničních archivech. Nové zpracování látky také poněkud rozšířilo časový rámec: více prostoru je věnováno dějinám Podkarpatské Rusi ve druhé polovině 19. století a bezprostředně před rokem 1914, a rovněž událostem v letech 1939–1945, tj. v době maďarské okupace, a okolnostem, za nichž byla Podkarpatská Rus připojena k SSSR. Práce se také více soustředila na politické dějiny a národovorný vývoj. Rozšířena byla rovněž obrazová a dokumentační příloha.

Autoři knihy děkují také tímto recenzentům textu za cenné připomínky.

¹ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č. 3/2013, Praha 2013.

v otázce československých hranic vázána ničím, co se stalo po 29. září 1938.¹ Velké Británii už v té době na postoji Maďarska nezáleželo, protože od 7. prosince 1941 s ním byla ve válečném stavu. Obdobné prohlášení o neplatnosti všeho, co se stalo po Mnichovu, učinila 22. srpna 1944 také prozatímní vláda Francie² a 26. září 1944 anulovala mnichovskou dohodu a Vídeňskou arbitráž nová vláda Itálie.³ Spojené státy, které nebyly signatářem mnichovské dohody a kterým Maďarsko 13. prosince 1941 vyhlásilo válku, považovalo změny hranic Československa rovněž za neplatné.

Skutečnost, že mocnosti včetně SSSR uznaly Československo v předmnichovských hranicích, byla pro další vývoj celkem irelevantní. Nevíme, kdy přesně SSSR změnil ve věci československých hranic svůj postoj a rozhodl se anektovat území na jižní straně Karpat: odpověď na tuto otázku by mohly dát jedině ruské archivy. Myšlenka zřejmě krystalizovala postupně v souvislosti s vojenskými úspěchy sovětské armády a přiblížením se fronty ke Karpatům na jaře 1944. Beneš možná s podobnou eventualitou počítal, protože znal geopolitické cíle někdejší carské zahraniční politiky, které se za Stalina zásadněji nezměnily.

ANEXE PODKARPATSKÉ RUSI

V létě 1944 se sovětsko-německá fronta přiblížila ke karpatskému oblouku. Špatně schůdné zalesněné Karpaty s malým počtem horských průsmyků představovaly z německého hlediska ideální místo pro úspěšnou obranu. Maďarsko zde v letech 1940–1943 vybudovalo už zmíněnou Arpádovu linii sestávající ze systému opevněných opěrných bodů a dřevěných i železobetonových bunkrů. Obrana Karpat na úseku Podkarpatské Rusi byla svěřena 1. maďarské armádě pod velení generálplukovníka Bély Miklóse.

Sovětská operace mající za cíl překročení východních Karpat je známa jako východo-karpatská operace, či též v závěrečné fázi jako karpatsko-užhorodská operace.⁴ Začala 8. září útokem na německá předpolí. Ve dnech 15.–30. září se sovětské armádě podařilo probít na hřeben Karpat a zahájit boj o karpatské průsmyky. Třetí fází operace mělo být prolomení maďarské Arpádovy linie, sestoupení do nížiny a ovládnutí celého území až k Tise. Zde sovětskému útoku nenadále napomohl politický vývoj v Maďarsku.

Poté, co 23. srpna došlo k převratu v Rumunsku, které roztrhalo svou spojeneckou smlouvu s Německem a přešlo na stranu Spojenců, rozhodl se i regent Miklós Horthy následovat jeho příkladu. 25. srpna jmenoval novou vládu generála Gézy Lakatose, která zahájila tajná jednání o příměří. Poté co se ukázalo, že není možné uzavřít separátní příměří se západními Spojenci, souhlasil Horthy s přímým vyjednáváním se

¹ Beneš, E.: Paměti, s. 308–309, srv. text nóty zaslaný Edenem Janu Masarykovi též den v: Beneš, E.: Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z let 1938–1945. Družstevní práce, Praha 1946, dok. XIV, s. 473–474.

² Beneš, E.: Šest let exilu..., dok. XVIII, s. 485–486.

³ Beneš, E.: Šest let exilu..., dok. XIX, s. 486–487.

⁴ Zakarpattja, s. 250, Pop, I. cit. práce, s. 423. Východokarpatská operace souvisela s paralelně probíhající a u nás známější karpatsko-dukelskou operací mající za cíl poskytnutí vojenské pomoci Slovenskému národnímu povstání.

Sovětským svazem a koncem září odjela tajně do Moskvy maďarská delegace.¹ Dohoda o příměří byla podepsána 11. října 1944 v Moskvě: podle ní se Maďarsko zavazovalo stáhnout ihned vojska na hranice z roku 1937 a pak vyhlásit válku Německu. Avšak poté, co Horthy 15. října oznámil uzavření příměří v rozhlase, provedli Němci, jejichž jednotky byly stále ještě v Maďarsku, státní převrat. Sesadili nejen Lakatosovu vládu, ale zajali i regenta Horthyho a dosadili k moci Férence Szálasiho, vůdce ultrafašistické strany Šípových křížů (*Nyilaskeresztes Párt*). Ten příměří odmítl a prohlásil, že Maďarsko bude pokračovat v boji.

Szálasiho převrat demoralizoval 1. maďarskou armádu, která měla chránit karpatské průsmyky. Řada vojáků a důstojníků odmítala s ohledem na uzavřené příměří pokračovat v boji, který nedával žádné naděje na úspěch. Sam velitel 1. armády generálplukovník Béla Miklós novou vládu odmítl a 16. října přešel se svým štábem k postupující sovětské armádě, odkud vyzval své vojáky k složení zbraní.² I když ne všichni maďarští důstojníci výzvy uposlechli, odpor na Arpádově linii se v podstatě zhroutil a ve dnech 18.–27. října obsadila vojska 4. ukrajinského frontu bez velkých bojů většinu Podkarpatské Rusi. 26. října osvobodila Mukačevo a následující den vstoupila do Užhorodu. Pod kontrolou německých a maďarských (szalásiovských) vojsk zůstala jen malá oblast na jihozápadě při řece Tise.³

Československá vláda v Londýně považovala osvobozené území za součást Československé republiky. Podle československo-sovětské dohody z 8. května 1944 o správě osvobozeného území⁴ proto vyslala na Podkarpatskou Rus vládního delegáta, kterým byl jmenován ministr František Němec.⁵ Němec přijel 28. října 1944 se svým štábem do Chustu, který Sověti vybrali jako sídlo československé správy. Součástí delegace byl i generál Antonín Hasal, který se stal vojenským velitelem osvobozené oblasti.

Mezi Němcovým úřadem a sovětským velením 4. ukrajinského frontu docházelo prakticky od počátku ke konfliktům. Faktickým vládcem celé oblasti byl totiž velitel 4. ukrajinského frontu generál Ivan Jefimovič Petrov, či přesněji člen vojenské rady tohoto frontu generálplukovník Lev Zacharovič Mechlis, mající úzké vazby na tajné služby a přímo na Stalina. Sovětské vojenské úřady nedovolovaly členům Němcova úřadu volný pohyb a především jim zakazovaly vstup do oblasti na západ od Svaljavy (tj. do důležitých měst Mukačevo a Užhorodu).⁶ Dále často bránily provádění mobilizace do československého vojska a namísto toho verbovaly muže povinné vojenskou službou do sovětské armády, ačkoliv šlo o československé občany.⁷ Podle československých zákonů mohl československý občan sloužit v cizím vojsku jedině se souhlasem

¹ Maďarská delegace se do SSSR dostala přes slovenské povstalecké území, odkud byla přepravena letecky. Popis cesty a jednání o příměří, jakož i popis následného převratu viz Horváth, József – Nemes, János – Pintér, István – Szabó, László: *Poslední dějství. Naše vojsko*, Praha 1960, s. 178–182, s. 237–274.

² Štemenko, Sergej Matvejevič: *Generální štáb za války*. Kniha druhá. *Naše vojsko*, Praha 1974, s. 222.

³ Zakarpattja, s. 245–252.

⁴ Text dohody viz Amort, Čestmír (ed.): *Na pomoc československému lidu*. ČSAV, Praha 1960, dok. 162, s. 329–331, též: *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*. Díl 4, sv. 2, Praha 1984, dok. 59, s. 91–93.

⁵ Němeček, J. – Nováčková, H. – Šťoviček, I. – Tejchman, M.: *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945*. Dokumenty. Díl 2. červenec 1953 – březen 1945. SÚA, Praha 1999, dok. 138, s. 316.

⁶ Tamtéž, dok. 160, s. 350.

⁷ Tamtéž, dok. 152, s. 338, dok. 154, s. 342, dok. 159, s. 348–349.

prezidenta republiky, jinak se dopouštěl trestného činu. Prezident Beneš byl ochoten vyřešit věc smírně a udělit všem osobám, kteří o to požádají, ke službě v sovětské armádě souhlas. Sovětské vojenské a politické orgány ale o takovýto postup neměly evidentně zájem.¹ Na celém území Podkarpatské Rusi iniciovaly zakládání vlastních národních výborů nepodléhajících vládní delegatuře v Chustu. Tyto národní výbory se sovětskou asistencí pak agitovaly za připojení celé oblasti k sovětské Ukrajině.

Rozuzlení přišlo již po měsíci. 26. listopadu 1944 se v městském kině v Mukačevu sešel první sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny, zorganizovaný sovětskými politickými místy a důstojníky NKVD. Účastníci sjezdu schválili předem připravený manifest o opětovném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou.² Sjezd ustavil tzv. Národní radu Zakarpatské Ukrajiny (NRZU), která měla být v přechodném období vrcholným zákonodárným i výkonným orgánem oblasti. Předsedou NRZU se stal Ivan Turjanica, předválečný podkarpatoruský komunista a osvětový důstojník československé armády. Turjanica přijel do Chustu spolu s ministrem Němcem a generálem Hasalem, ale 4. listopadu z československé armády dezertoval a dal se v Mukačevu k dispozici sovětským orgánům.³ S jejich pomocí a s pomocí předválečných členů KSČ v této oblasti pak založil 19. listopadu 1944 Komunistickou stranu Zakarpatské Ukrajiny (KSZU) a stal se jejím prvním tajemníkem. Právě jednotlivé buňky a místní organizace KSZU se významnou měrou podílely na přípravě sjezdu národních výborů.⁴

Nemůže být pochyb, že rozhodnutí I. sjezdu národních výborů bylo předem zinscenováno a nemá tudíž žádnou legitimitu. Není vůbec jasné, podle jakého klíče a na základě jakého předpisu se konaly volby delegátů a tedy ani koho tito delegáti zastupovali. Je ale zřejmé, že v mnoha obcích do výběru zasahovali nejen místní komunisté z KSZU, ale především sovětské vojenské orgány, které ostatně už od října často zcela svévolně dosazovaly do národních výborů „své lidi“. Sjezdu se údajně zúčastnilo 663 delegátů a 116 hostů, mezi nimi náčelník politické správy 4. ukrajinského frontu generál M. M. Pronin a náčelníci politických oddělení 1. gardové armády plk. S. I. Ťulpanov a 18. armády plk. L. I. Brežněv. Delegáti pocházeli z 268 obcí, což představovalo jen 55 % všech obcí na Podkarpatské Rusi podle sčítání lidu z roku 1930, navíc téměř polovina delegátů pocházela ze tří okresů – Mukačevo, Iršava a Sevljuš. Zastoupení obcí z oblastí pod československou správou bylo podstatně slabší, stejně jako zastoupení obcí nacházejících se na pomezí Slovenska. Část delegátů se nedostavila a byla nahrazena náhradníky, údajně z řad místních studentů.⁵ Pokud jde o sociální složení sjezdu, z celkového počtu 663 delegátů bylo 258 rolníků a 178 rolníků,⁶ zbytek připadl na inteligenci, mezi níž bylo i 14 duchovních (11 pravoslavných a tři řeckokatolíčtí). Národnostní složení bylo následující: 621 Ukrajinců, 26 Maďarů, 5 Rusů, 4 Židé, 2 Rumuni, 2 Němci, 2 Slováci a 1 Rom. Z celkového počtu delegátů bylo 14 žen.⁷

¹ Tamtéž, dok. 161, s. 351, dok. 162, s. 353–354, dok. 165, s. 359–360, dok. 169, s. 364.

² Narysy istoriji Zakarpattja, s. 596. Text manifestu viz tamtéž, s. 596–597.

³ Pop, I.: cit. práce, s. 424–425, 429.

⁴ Konečný, Stanislav: Národní rada Zakarpatskej Ukrajiny a Ukrajinská národní rada Prjaševčiny: komparatívna analýza. In: Gajdoš, Marián – Konečný, Stanislav – Šmigel', Michal (eds.): *Národné rady v regióne Karpát*. Spolok Slovákov v Poľsku, Krakov 2013, s. 72.

⁵ Tamtéž, s. 73, 77.

⁶ Tamtéž, s. 73.

⁷ Zakarpattja, s. 274.

Jmenný rejstřík

- Adám, Magda (nar. 1925), maďarská historička 21
- Alexandrov, Alexandr Michajlovič (1907–1983), sovětský diplomat 211
- Alexij (vl. jm. Kabaljuk, Oleksij, 1877–1947), pravoslavný archimandrita 31–32
- Apponyi, Albert (1846–1933), maďarský politik 153
- Azcárate, Pablo de (1890–1971), španělský diplomat 67
- Ba'al Shem Tov, (vl. jm. Israel ben Eliezer, asi 1700–1760), rabín, židovský mystik 25
- Bačinský, Edmund (Bačyns'kij; Bačinskyj, 1880–1945), podkarpatoruský agrární politik 70–75, 84, 90, 103–104, 123, 155
- Bach, Alexandr (1813–1893), rakouský politik a státník 27–28
- Bako, Gábor, maďarský novinář a redaktor z Podkarpatské Rusi 85
- Balogh, Juraj, agrární politik z Podkarpatské Rusi 84
- Bárdossy, László, maďarský politik a státník (1890–1946) 190
- Bencze (Bence), Jurij, poslanec maďarského parlamentu z Podkarpatské Rusi 188
- Beneš, Edvard (1884–1948), čs. politik a státník 42–43, 46–49, 52, 67–69, 165, 175, 198–202, 204–207
- Beneš, Karel, český inženýr a publicista 121
- Beran, Rudolf (1887–1954), český agrární politik 79
- Beskid, Alexander, podkarpatoruský aktivista ruské orientace 183
- Beskid, Anton (1855–1933), podkarpatoruský politik ruské orientace 29, 40, 42, 48, 53, 60–61, 64, 69, 83, 155
- Beskid, Konstantin M. (1898–1953), podkarpatoruský publicista ruské orientace 88
- Beskid, Nikolaj (1883–1947), podkarpatoruský řeckokatolický duchovní a publicista 64, 183
- Bidlo, Jaroslav (1868–1937), český historik 159
- Bílý František (1854–1920), český literární historik a kritik 159
- Bojčuk, Josip (1900–?), podkarpatoruský novinář a publicista 84
- Bokšaj, Ivan, podkarpatoruský poslanec maďarského parlamentu 188
- Borkaňuk, Oleksa (1901–1942), podkarpatoruský komunistický novinář 84, 197
- Braščajko, Julius (Julij, 1879–1955), podkarpatoruský politik ukrajinské orientace 40, 48, 58, 79, 82, 88–89, 91, 156, 183
- Braščajko, Michail (Mychajlo, 1883–1969), podkarpatoruský novinář a publicista ukrajinské orientace 40, 48, 52, 82, 88, 91, 156
- Brejcha, Jan (1867–1924), český právník a vyšší správní úředník 56–57, 94
- Brežněv, Leonid Iljič (1906–1982), sovětský státník 202
- Bródy, Andrej (Brodij, 1895–1946), podkarpatoruský rusínský politik 11, 71–75, 83, 90, 155–156, 188
- Brusilov, Alexej Alexejevič (1853–1926), ruský generál 34

- Cibere, Pavel (1910–1979), podkarpato-
ruský rusínský právník a politik 199
- Clementis, Vladimír (1902–1952), sloven-
ský komunistický politik 212–213
- Curkanovič, Ilarion Jurijovič (1878–194?),
podkarpatoruský politik ruské
orientace 53
- Čaplovič, Ján (1780–1847), slovenský
etnograf 32
- Černý, Adolf (1864–1952), český básník
a slavista 159
- Černý, Jan (1874–1959), český právník
a vysoký správní úředník 59, 66
- Damaskin (obč. jm. Grdanički, Dragutin),
pravoslavný biskup 62
- Demko, Michajlo (Mychajlo), podkarpato-
ruský poslanec maďarského parlamentu
188
- Dérer, Ivan (1884–1973), slovenský
sociálnědemokratický politik 86
- Děnikin, Anton Ivanovič (1872–1947),
ruský generál 47
- Dobrianský, Viktor (Dobrzjanský,
1816–1860), rusínský pedagog
a publicista 26, 28
- Dobrianský-Sačurov, Adolf (Dobrzjanský,
1817–1901), rusínský politik a publicista
ruské orientace 26–29, 155
- Dobrovský, Josef (1753–1829), český
jazykovědec 29
- Dolinaj, Mikola (Dolynaj Mykola,
1894–1970), podkarpatoruský politik
ukrajinské orientace 40, 79, 91
- Dostál, Jaroslav, český publicista 164
- Dovbak, Adalbert, poslanec autonomního
sněmu 91
- Drahný, Václav, český zemědělský odborník
97–98
- Drbach, Miloš, poslanec autonomního
sněmu 91
- Duchnovič, Alexander (1803–1865), rusín-
ský buditel ruské orientace 26, 28
- Dutka, Augustin (Augustyn), poslanec
autonomního sněmu 91
- Dvorský, Viktor, český geograf 159
- Eden, Anthony (1897–1977), britský politik
199
- Egan, Edmund (Egán Ede) (1841–1901),
maďarský ekonom 32, 107
- Egry, Ferencz, podkarpatoruský maďarský
politik 85
- Egyedi, Imre, maďarský právník, profesor
188
- Ehrenfeld, Petr (1866–1936), český vyšší
správní úředník 60, 62–63, 88, 94,
110–112, 119, 148, 177–178, 181, 184
- Eliáš, Alois (1890–1942), čs. generál 195
- Eperjessy, József, podkarpatoruský
maďarský politik 85
- Ertl, Václav, (1875–1929), český filolog 159
- Evlogij (Jevlogij, vl. jm. Georgijevskij,
Vasilij Semenovič, 1868–1946),
pravoslavný biskup 62
- Fedeleš, Kirilo (Kyrylo), poslanec
autonomního sněmu 91
- Feldešij, Julij (Földési Gyula, Földessy,
1875–1947), podkarpatoruský poslanec
maďarského parlamentu 188
- Fedinec, Csilla, maďarská historička 21
- Feierabend, Ladislav Karel (1891–1969),
český agrární politik 73–74
- Fencik, Eugen (Jevhen, Fenczik Edmund,
1844–1903), rusínský literát a publicista
30, 155
- Fencik, Štefan (Stepan, 1892–1946),
podkarpatoruský politik ruské orien-
tace, poslanec maďarského parlamentu
71–72, 74–75, 83, 87, 90, 155–156, 183, 188
- Ferenc II. Rákoczy – viz Rákoczy František
(Ferenc) II.
- Fiala, Ctibor, úředník ministerstva železnic
128
- Fierlinger, Zdeněk (1891–1976), český
sociálnědemokratický politik
a čs. diplomat 204–207, 212
- Fircak, Julius (Julij, 1836–1912), řecko-
katolický biskup 155
- Frankenberger, Otakar (1884–?), český
právník, exponent agrární strany 60
- František Josef I. (1830–1916), císař
rakouský, král uherský a český 27, 31
- Frinta, Antonín (1884–1975), český slavista
159

- Gadža, Vasil (Hadža), podkarpatoruský politik ruské orientace 83
- Gadžega, Julij (Hadžega Julien, Hadzsega Gyula), podkarpatoruský kněz a publicista ruské orientace 58, 183
- Gagatko, Andrej (1884–1944), podkarpatoruský politik ruské orientace 40, 48, 50, 53, 60, 83, 162
- Gardoš, Julius, americký rusínský politik 43
- Gebej, Petr, rusínský novinář 63
- Gerovskij, Alexej Julianovič (Gerovský, 1883–1972), politik a publicista ruské orientace 31, 71–72, 189
- Gerovskij Georgij Julianovič (Gerovský, 1886–1959), pedagog a osvětový pracovník ruské orientace 31, 189
- Gojdič, Pavel (1888–1960), řeckokatolický biskup 156
- Gorazd (vl. jm. Matěj Pavlík, 1879–1942), pravoslavný biskup 61
- Grančak, Ivan (Hrančak), podkarpatoruský ukrajinský historik 11, 19
- Gregor-Tajovský, Jozef (1874–1940), slovenský spisovatel 32
- Hácha, Emil (1872–1945), český právník a čs. státník 79
- Hajn, Antonín (1868–1949), český národně-demokratický politik 59
- Hajnovič, Petro, podkarpatoruský poslanec maďarského parlamentu 188
- Harajda, Ivan (1905–1944), rusínský historik, lingvista a redaktor 189
- Hasal, Antonín (1883–1960), čs. generál 201–202, 204–206
- Hatalak, Petr (Petro, 1885–1949), aktivista a publicista ruské orientace 35–36
- Hennocque, Edmond Charles (1860–1933), francouzský generál 56–58, 158–159
- Hlinka, Andrej (1864–1938), slovenský ľudácký politik 73, 78, 156, 164
- Hnaťuk, Volodymir (1870–1926), haličský ukrajinský etnograf a politik 153
- Hodinka, Antal (Anton, 1864–1946), etnograf hungarofilské orientace 67
- Hodža, Milan (1878–1944), slovenský agrární politik a čs. státník 42, 69, 70
- Hoetzel, Jiří (1874–1971), český právník, profesor správního práva 66
- Holovackij, Jakov Fedorovič (Golovackij, 1814–1888), haličský filolog a slavista ruské orientace 30
- Homičko, Volodimir, podkarpatoruský poslanec maďarského parlamentu 183, 188
- Horák, Jiří (1884–1975), český etnograf a folklorista a čs. diplomat 211–213
- Horthy, Miklós (1868–1957), admirál, maďarský říšský správce 12, 187–188, 190, 192, 196, 200–201
- Hořec, Jaromír (1921–2009), český básník, novinář a publicista 20
- Hrabar, Konstantin (1877–1938), podkarpatoruský politik rusínské orientace 44, 69–71, 122–123
- Hruševskij, Michajlo (Mychajlo, 1866–1934), ukrajinský historik, politik a státník 184
- Hubený, David, český historik 20–22, 90, 115
- Hujer, Oldřich, (1880–1942), český lingvista a filolog 159
- Hurban, Jozef Miloslav (1817–1888), slovenský národní buditel 26
- Chmelař, Josef (1885–?), český publicista 82
- Chyba, Antonín, český historik 145
- Ignatko, Ivan, poslanec autonomního sněmu 91
- Ilnický, Alexandr (Il'nickij, Ilniczky Sándor, 1889–1947), rusínský řeckokatolický duchovní hungarofilské orientace 188
- Janiský, Anton, řeckokatolický duchovní 26
- Janoška, Juraj (1882–1945), slovenský právník 32
- Jaross, Andor (1896–1946), maďarský politik 86
- Jászi, Oszkár (Oskar, Oscar, 1875–1957), maďarský politik 39
- Jech Lev, župan 56
- Jelinek, Yeshayahu Andrej (1933), izraelský historik 18, 25, 192
- Juhász, Michal, rusínský aktivista hungarofilské orientace 67

- Jungmann, Josef (1773–1847), český jazykovědec a národní buditel 29
- Juščenko, Viktor (1954), ukrajinský politik a státník 11
- Kačala, Ivan, poslanec autonomního sněmu 91
- Kadlec, Karel, právní historik 159
- Kalfus, Josef (1880–1946), český ekonom, finanční odborník a politik 73
- Kállay, Miklós (1887–1967), maďarský politik 191
- Kaminskij, Josif (Kaminský Josip, 1878–1944), novinář ruské orientace 11, 39, 44, 46, 48, 60, 64, 68, 83–84, 88, 155, 188
- Károlyi, Mihaly (Michal, 1875–1955), maďarský politik 38–42, 44
- Kašpárek, Jiří, čs. diplomat 211–212
- Kerekes, István, podkarpatoruský maďarský politik 85
- Klíma, Stanislav, (1878–1944), český spisovatel a publicista 159
- Klimpuš, Dmitro (Klympuš, Dmytro, 1897–1959), organizátor Karpatské síče 76
- Klimpuš, Vasil (Klympuš, Vasyl), poslanec autonomního sněmu 91
- Kločurak, Stepan (1895–1980), podkarpatoruský politik ukrajinské orientace 40–42, 79, 84, 91, 156
- Klofáč, Václav Jaroslav (1868–1942), český národněsocialistický politik 9, 32, 46, 59, 68, 156, 165, 206
- Komarnickij, Michail, rusínský politik ukrajinské orientace 40, 42
- Korláth, Endre, podkarpatoruský maďarský politik 86
- Kossej, Pavlo, rusínský politik 84
- Koubek, P. J. 30
- Kozma, Miklós (1884–1941), maďarský politik 187, 189–190
- Kramář, Karel (1860–1937), český národnědemokratický politik 9, 32, 43, 68, 85, 156, 175, 206
- Krebs, lesník státních lesů v Ardanovu 109
- Krempa, Ivan (1927–1997), slovenský historik 17, 53
- Križko, Jaromír Viřazoslav (1873–1925), slovenský inženýr 118–119
- Krofta, Kamil (1876–1945), český historik a čs. diplomat 20, 30, 67, 159
- Kroupa, Vlastislav (1922–1988), český historik 18–20, 145–146
- Kubijovyč, Vladimír (Volodymyr, 1900–1985), haličsko-ukrajinský geograf a demograf 101
- Kugel, Chaim (1896–1953), sionistický aktivista 87
- Kurtjak, Ivan (1888–1933), učitel a politik rusínské orientace 83, 89, 156
- Kutka, Nikolaj (Nikola; Kutkalfalvi Miklós, 1883–?), rusínský politik hungarofilského směru 47, 59
- Lakatos, Géza (Gejza, 1890–1967), maďarský generál 200–201
- Laštovička, Bohuslav (1905–1981), český komunistický politik 212
- Lažo, Jurko (1867–1929), rusínský politik na východním Slovensku 64
- Licanič, Vasil, farář 91
- Magocsi, Paul Robert (1945), americký historik působící v Kanadě 8, 18
- Macháček, Leopold, zemědělský odborník 99, 148
- Máchal, Jan Hanuš (1855–1939), český literární historik a slavista 159
- Majskij, Ivan Michajlovič (1884–1975), sovětský diplomat 198–199, 206
- Mandzjuk, Mikola (Mykola), poslanec autonomního sněmu 91
- Marina, Julius (Julij, Gyula, 1901–1983), řeckokatolický kněz a politik 187
- Markuš, Jurij (Georgij), rusínský veřejný činitel 28
- Maruščák, Michajlo (Mychajlo), poslanec autonomního sněmu 91
- Masaryk, Jan (1886–1948), čs. diplomat a politik 200, 206
- Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937), český politik a čs. státník 32, 33–37, 43, 46, 48–51, 59, 64, 66, 67, 69, 111, 123, 162, 175, 184
- Matoušek, Josef (1876–1945), český národnědemokratický politik 59

- Mechlis, Lev Zacharovič (1889–1953), sovětský generál a politický komisař 201
- Meletij (Meletios IV., obč. jm. Immanuel Metaxakis, 1871–1935), ekumenický patriarcha konstantinopolský 61
- Melmuka, Václav, český zemědělský odborník 106–107, 110
- Melnikova (Meľnikova), Irina Nikolajevna (1918–2010), sovětská ukrajinská historička 17, 53
- Mezník, Jaroslav (1884–1941), český vysoký správní úředník 70
- Micara, Clemente (1879–1965), římskokatolický duchovní a diplomat 63
- Miklós, Béla (1890–1948), maďarský generál 200, 201
- Mojš, Hryhorij (Grigorij), poslanec autonomního sněmu 91
- Molotov, Vjačeslav Michajlovič (1890–1985), sovětský politik 205–206, 212
- Mondok, Ivan (1893–1937), podkarpato-ruský ukrajinský komunistický funkcionář 84
- Mosný, Petr 17
- Moyš, Ladislav, slovenský římskokatolický kněz 56
- Nečas, Jaromír (1888–1945), český sociálnědemokratický politik 56, 59, 62, 67, 82, 84–85, 99–100, 102, 111, 161, 165, 171, 177
- Němec, František (1898–1963), český sociálnědemokratický politik 201, 204–206
- Nevickij, Emilian (Nevický Emil, 1878–1939), kněz, aktivista ukrajinské orientace 39
- Nimčuk, Dmintro (Dmytro), poslanec autonomního sněmu 91
- Nosák-Nezabudov, Bohuš (Buhuslav, 1817–1877), slovenský novinář 32
- Novak, Štefan (Stefan, István, 1879–1932), řeckokatolický biskup 34
- Novakovics, Béla (1886–?), maďarský generál 187
- Novomeský, Ladislav (1904–1976), slovenský básník 205
- Olbracht, Ivan (vl. jm. Kamil Zeman, 1882–1952), český spisovatel 38, 57, 87, 122, 124, 148–149, 161–162, 165–167, 171, 181, 186
- Oldofredi, Anton-Ernest, poslanec autonomního sněmu 91
- Pačuta, Nikolaj, americký rusínský politik 36–37
- Pankovič, Stepan (Pánkovics, István, 1820–1874), řeckokatolický biskup 29
- Paňkevič, Ivan (1887–1958), haličský ukrajinský lingvista 158, 162–164, 166–167, 183
- Papp, Antonij (Antal, 1867–1945), řeckokatolický biskup 33–34, 39, 63, 85
- Parkányi, Ivan (Parkanij, 1896–1997), právník a vyšší úředník rusínské orientace 71–72, 180
- Paskevič, Ivan Fjodorovič (1782–1856), ruský generál 27
- Pataki, Ferenc (1892–1944), maďarský komunistický odbojář 197
- Pavlík, Matěj – viz Gorazd
- Pavlovič, Alexander (1819–1900), rusínský básník ruské orientace 155
- Pazuchanič (Pazuchanyč), Jurij, poslanec autonomního sněmu 91
- Pelech, Julian, užhorodský městský lékař 184
- Perényi, Zsigmond (1870–1946), maďarský regentský komisař 187
- Perevuznyk, Ivan, poslanec autonomního sněmu 91
- Perevuznyk, Jurij, ministr vnitra samostatné Karpatské Ukrajiny 79
- Pešek, Josef (1872–1924), český učitel a organizátor školství 62, 161–162, 170
- Petljura, Simon (Symon, 1879–1926), ukrajinský politik a státník 47–48
- Petrov, Ivan Jefimovič (1896–1958), sovětský generál 201
- Petruščak, Ivan (1902–1961), podkarpato-ruský komunistický aktivista 199, 205
- Piłsudski, Józef Klemens (1867–1935), polský maršál a státník 47
- Písecký, Ferdinand, čs. důstojník 42–43
- Pješčak, Ivan (1904–1972), podkarpato-ruský politik ruské orientace 73–75

- Pleva, Ján, slovenský historik 17
- Polívka, Jirí (1858–1933), český filolog a slavista 159
- Pondělíček, Vojtěch, správce železáren 30
- Popovič (Popovyč), Petro, poslanec autonomního sněmu 91
- Pražák, Albert (1880–1956), český literární historik 159
- Preiss, Jaroslav (1870–1946), český finančník a národohospodář 32
- Prchala, Lev (1892–1963), čs. generál 79, 81
- Prokop, K[arel], člen prozatímního direktoria 58
- Pronin, M. M., sovětský generál 202
- Puškaš, Andrej, ukrajinský historik 19, 36, 170, 181, 185
- Rákoczy, František (Ferenc) II. (1676–1735), sedmihradský vévoda 21
- Rázek, Miroslav, český historik 17, 45, 50, 54
- Révay, Fedir (Révaj Fedyr), poslanec autonomního sněmu 91
- Révay, Julian (Révaj, Julius, 1899–1979), podkarpatoruský sociálnědemokratický politik ukrajinské orientace 72–77, 79, 84, 91, 156
- Ripka, Hubert (1895–1958), český národně-socialistický politik 204–205
- Rizdorfer, Mikola (Mykola), poslanec autonomního sněmu 91
- Rojkovič, Teodor 64
- Romanjuk, Leonid, poslanec autonomního sněmu 91
- Rosocha, Stepan (1908–1986), poslanec autonomního sněmu 91
- Rozsypal, Antonín (1866–1937), český vyšší správní úředník 60–61, 65, 68, 89
- Sabov, Evmenij (maď. Szabó Eumén; Jevhen; Evgenij; Evmelj, 1859–1934), řeckokatolický kněz, kulturní činitel 39, 162–164, 166–167, 183
- Sabov, Orest – viz Szabó, Oreszt
- Sabov, Simeon (Šimon; maď. Szabó, Simeon, 1863–1929), řeckokatolický kněz ruské orientace 39, 48
- Sadovskij, Mikola (Mykola), ukrajinský divadelní teoretik 184
- Savatij (obč. jm. Antonín Jindřich Vrabec, 1880–1959), pravoslavný arcibiskup 61–62
- Schönborn-Buchheim, Erwin Friedrich von (1842–1903) 139
- Schönborn-Buchheim, Karl Friedrich von (1869–1932) 32, 102, 107, 110–111, 118, 139
- Schwarzenberg, Felix (1800–1852), rakouský politik 27
- Seton-Watson, Robert William (1879–1951), skotský historik a publicista 34
- Sidor, Karol (1901–1953), slovenský židácký politik 164, 167–168
- Sidorak, Mikola (Mykola), podkarpatoruský komunistický politik 84
- Silvaj, Ivan (1838–1904), ruský spisovatel ruské orientace 155
- Sládek, vedoucí evakuační komise v Chustu 193, 195
- Slavík, Jan (1885–1975), český historik 159
- Spohr, Josef, vedoucí evakuační komise v Budapešti 193
- Stalin, Josif Vissarionovič (vj. jm. Džugašvili, 1879–1953), sovětský diktátor 16, 200–201, 206
- Staninec (Stanyneč), Jurij, poslanec autonomního sněmu 91
- Stefan, Anton, guvernér Ruské krajiny 44
- Stodola, Kornel (1866–1946), slovenský politik 115, 121
- Stojka, Oleksandr (Stojka Alexandr, 1890–1943), řeckokatolický biskup 63
- Stripskij (Strypskij, Strypský), Miron, člen Centrální rus'ké národní rady 48, 53
- Suchý, Bohumil, český odborný učitel 159
- Svátek, Oleg (1888–1941), čs. generál 81
- Syrový, Jan (1888–1970), čs. generál 72–73
- Szálasi, Férenc (1897–1946), maďarský politik 191, 201
- Szabó, Oreszt (Sabov Orest, 1867–194?) rusínský politik hungarofilské orientace 40
- Szent-Iványi (Szentiványi), József (1884–1941), maďarský politik 86
- Szilássy, Béla (1881–1962), maďarský politik 194
- Sztójay, Döme (1883–1946), maďarský politik 191

- Šafařík, Pavel Josef (Šafařík Pavol Jozef, 1795–1861), slovenský etnograf a slavista 29
- Šafranko, Emanuel, podkarpatoruský komunistický aktivista 84
- Šámal, Přemysl (1867–1941), český politik 60, 63, 88, 94, 110, 119, 177, 184
- Šeptyckyj, Andrej (1865–1944), řecko-katolický arcibiskup 33
- Šeregeli, Alexandr, poslanec uherského sněmu 28
- Šerehyj, Jurij Augustin (1907–1990), režisér a herec ukrajinské orientace 185
- Šimák, Ladislav, úředník politické správy 180
- Šimek, Josef, šéf školského referátu 180
- Škultéty, Jozef (1853–1948), slovenský literární historik 32
- Šobej, Vasil (Vasyl), poslanec autonomního sněmu 91
- Šoltés, Jozef (Josif), řeckokatolický duchovní 26
- Špak, Ivan, podkarpatoruský poslanec maďarského parlamentu 188
- Špenikl, předseda zemské jednoty učitelů 183
- Šrámek, Jan (1870–1956), český římsko-katolický kněz a politik 82, 199
- Šrobár, Vavro (1867–1950), slovenský politik 43, 96–97
- Štefan, August (Augustin; Agošton, Agoston Stefan, 1877–1944), politik rusínské orientace 44–45, 79, 84, 91
- Štefánek, Anton (1877–1964), slovenský sociolog a politik 32
- Štefánik, Milan Rastislav (1880–1919), slovenský astronom a politik 42
- Štúr Ľudovít (1815–1856), slovenský národní buditel a politik 23, 32, 159
- Šuhaj, Nikola (Šuhaj Mykola, 1898–1921), loupežník z Koločavy 38, 56–57
- Švehla, Antonín (1873–1933), český agrární politik a čs. státník 48–49, 60
- Švorc, Peter, slovenský historik 21, 28, 40, 64
- Teleki, Pál (1879–1941), maďarský politik a státník 96, 187–188
- Tiso, Jozef (1887–1947), slovenský ľudácký politik a státník 73
- Tomišín, Ferenc, zemědělec z Nižného Seliště 89
- Tomcsányi, Vilmos Pál (1880–1959), regentský komisař 187
- Toronský (Toronskij, Torons'skyj), E., člen prozatímního direktoria 58
- Tovth, Andrej, rolník a rusínský politik ukrajinské orientace 82
- Tulik, Michajlo (Tulyk Mychajlo), poslanec autonomního sněmu 91
- Žulpanov, S. I., sovětský generál 202
- Turjanica, Ivan, (1901–1955), podkarpatoruský komunistický politik 202, 204, 211–212
- Ursíny, Ján (1896–1972), slovenský agrární politik 205, 209, 213
- Vahylevič, D. J. 30
- Valo, Jozef (1898–1978), slovenský komunistický funkcionář 205
- Varga, rolník z Ardanova 109
- Vegeš, Mikola (Mykola), ukrajinský historik 21
- Velechovský, František, český státní úředník 158
- Vesel, Mirko (1903–1976), slovenský důstojník, účastník odboje 205
- Villetz, Ignaz von, administrátor rus'kého okruhu 27
- Vološin, Augustin (Vološyn Augustyn, 1874–1945), řeckokatolický kněz a politik ukrajinské orientace 12, 20, 39, 48–49, 51, 53, 58, 60, 64, 70, 72–73, 75, 78–79, 81–82, 87–91, 156, 158–160, 163, 174, 179–180, 182, 189
- Vyslockij, Dmitrij (1888–1968), člen Ruské národní rady 40, 48
- Vyšinskij, Andrej Januarjevič (1883–1954), sovětský právník a diplomat 205–206, 209, 211–213
- Wilson, Woodrow (1856–1924), americký politik a státník 37
- Wincze, András, maďarský generál 187
- Wiśniowska (Wiśniowska)-Zapová, Honorata – viz Zapová-Wišniowska, Honorata
- Zagarov, Oleg 185
- Zajíc, Josef, český agrární politik 84

- Zap, Karel František Vladislav (1812–1871), český etnograf a geograf 30
- Zapová-Wišniowska, Honoráta (1825–1856), česká spisovatelka polského původu 30
- Zichy Nándor (1829–1911), maďarský katolický politik 83
- Zorin, Valerian Alexandrovič (1902–1986), sovětský diplomat 206, 213
- Zubatý, Josef (1855–1931), český filolog 159
- Žadanský, Juraj, slovenský historik 20, 146
- Žatkovič, Grigorij (1886–1967), americký rusínský právník a politik 36–37, 43, 48–49, 53, 58–60, 66, 177–178
- Žehora, Edmund, podkarpatoruský poslanec maďarského parlamentu 188
- Želtvaj, Viktor, rusínský právník 56
- Židovskij, Petro (Židovský Peter, 1890–1947), rusínský agrární politik ruské orientace 84

Obsah

Předmluva	7
Podkarpatská Rus a její obyvatelstvo. Vysvětlení některých pojmů.	7
Předmluva k druhému vydání	13
Úvod	15
Historiografie prací o Podkarpatské Rusi	15
I. Začlenění Podkarpatské Rusi do Československa	23
Podkarpatská Rus před rokem 1914	23
Politické zápasy uherských Rusínů před rokem 1914	26
Vztahy Čechů a Slováků k Rusínům	29
Návrhy na řešení otázky Podkarpatské Rusi v době 1. světové války	33
Rozpad Rakousko-Uherska a Podkarpatská Rus	38
Otázka Podkarpatské Rusi jako mezinárodní problém	43
Připojení Podkarpatské Rusi k Československu	47
II. Správní a politický vývoj Podkarpatské Rusi	55
Stručný náčrt správního vývoje	55
Otázka autonomie	66
Autonomní Podkarpatská Rus	72
Politické strany	82
Volby na Podkarpatské Rusi	89
III. Hospodářský vývoj Podkarpatské Rusi	93
Zemědělství na Podkarpatské Rusi	93
Zemědělské výrobní oblasti a osevní plochy	98
Lesní hospodářství	102
Družstevnictví na Podkarpatské Rusi	103
Pozemková reforma na Podkarpatské Rusi	104
Průmysl na Podkarpatské Rusi	114
Obchod	120
Finančnictví a bankovníctví na Podkarpatské Rusi	122

Doprava na Podkarpatské Rusi	124
Železniční doprava	124
Silniční síť	133
Veřejná autobusová doprava	136
Letecká doprava	138
Turistika	139
Sociální poměry na Podkarpatské Rusi	145
IV. Školství, jazyková otázka a kulturní vývoj	153
Školství před rokem 1919	153
Problém školství Podkarpatské Rusi po roce 1919	155
Jazyková otázka a státní správa	157
Problém zavedení místního jazyka do škol	158
Školství na Podkarpatské Rusi	163
Otázka úředního jazyka	175
Čeští úředníci na Podkarpatské Rusi	177
Osvětové a vzdělávací instituce	182
V. Na cestě k sovětskému Zakarpatsku	187
Správní vývoj Podkarpatské Rusi v rámci Maďarska	187
Postavení národnostních skupin	188
Problematika odboje	196
Otázka příslušnosti Podkarpatské Rusi	198
Anexe Podkarpatské Rusi	200
Závěr	209
Použité prameny	217
Summary: Subcarpathian Ruthenia in Czechoslovak History	226
Jmenný rejstřík	227